

پژوهشکده‌ی آمار

مروری بر پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده

در ایران

محمد شیری

طه نوراللهی

فریده شمس قهفرخی

زهرا نظامی‌وند

پژوهشکده‌ی آمار

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

زمستان ۱۳۹۳

پیش‌گفتار

جمعیت یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی است. تحولات چند دهه اخیر در جمعیت کشور به خصوص تغییرات کاهشی باروری، سبب شده است تا بیش از پیش توجه سیاست‌گذاران اجتماعی و اقتصادی به این مقوله و نقش توسعه‌ای آن جلب گردد. انجام پیش‌بینی‌های جمعیتی در طول ادوار مختلف گامی در راستای شناخت بهتر تحولات جمعیتی و کمک به برنامه‌ریزی کارآمد و جامع اقتصادی و اجتماعی بوده است. بدیهی است که انتخاب رویکرد منطقی، دقیق و تحلیلی از روند تغییرات آتی جمعیت بر اهمیت پیش‌بینی‌های جمعیتی می‌افزاید. این پژوهش بر آن بوده است تا پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در ایران را در قالب مفروضات تغییرات آتی مؤلفه‌های جمعیت، اطلاعات مورد استفاده و نتایج به دست آمده مورد بررسی قرار دهد. به منظور نیل به این هدف، پیش‌بینی‌های انجام شده در رابطه با ایران به تفکیک سال پایه انجام پیش‌بینی که اغلب بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن ۱۳۳۵-۱۳۹۰ بوده است، مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به حجم زیاد پیش‌بینی‌های انجام شده، در این تحقیق سعی بر این بوده است تا اکثریت قریب به اتفاق این پژوهش‌ها مورد بررسی قرار گیرد. این پروژه با حمایت‌های مالی و فنی صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (UNFPA) و توسط پژوهشکده آمار به اجرا درآمده است.

این پژوهش در گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی پژوهشکده آمار با همکاری آقایان محمد شیرینی، طه نوراللهی، زهرا نظامی‌وند و فریده شمس قهفرخی به انجام رسیده است که بدین وسیله از زحمات ایشان تقدیر و تشکر می‌شود.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشکده آمار

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات
۱-۱-۱	مقدمه
۲-۱-۱	طرح مسئله
۳-۱-۱	اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش
۴-۱-۱	اهداف تفصیلی طرح
۴-۱-۵	روش تحقیق

۵	فصل دوم: تحولات اجتماعی و جمعیتی ایران
۵-۱-۲	مقدمه
۶-۲-۲	مرگ و میر
۶-۲-۲-۱	دوره‌ی اول از ابتدا تا سال ۱۲۸۵
۷-۲-۲-۲	دوره‌ی دوم از ۱۲۸۵ تا ۱۳۱۰
۷-۲-۲-۳	دوره‌ی سوم از ۱۳۱۰ تا ۱۳۳۰
۷-۲-۲-۴	دوره‌ی چهارم از ۱۳۳۰ تا ۱۳۷۰
۸-۲-۳	باروری
۸-۳-۲-۱	کاهش باروری در اوایل دهه‌ی ۱۳۵۰ بعد از یک دوره‌ی طولانی از تجربه‌ی باروری بالا
۹-۳-۲-۲	افزایش باروری در دوره‌ی ۱۳۵۵-۱۳۵۹
۹-۳-۲-۳	روند نسبتاً ثابت باروری تا سال ۱۳۶۳
۹-۳-۲-۴	کاهش آرام باروری از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۶۷
۹-۳-۲-۵	کاهش چشمگیر باروری از سال ۱۳۶۸ به بعد

۱۳	فصل سوم: ادبیات نظری پیش‌بینی جمعیت
۱۴-۱-۳	روش‌های ریاضی و آماری
۱۵-۱-۳-۱	پیش‌بینی‌های کوتاه مدت
۱۷-۱-۳-۲	پیش‌بینی بلند مدت
۱۷-۱-۳-۳	روش‌های یک متغیره
۱۸-۱-۳-۴	روش‌های چندمتغیره

- ۱۸-۲-۳- روش جمعیتی ۱۸
- ۱۸-۲-۳-۱- روش‌های مؤلفه‌ای ۱۸
- ۱۸-۲-۳-۱-۱- استفاده از میزان‌های خام ۱۸
- ۱۹-۲-۳- روش مؤلفه‌ای- نسلی ۱۹

۲۳ فصل چهارم: یافته‌ها

- ۲۳-۱- گذشته‌نگری جمعیت ایران قبل از سرشماری ۱۳۳۵ ..... ۲۳
- ۲۶-۲-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۴۵ ..... ۲۶
- ۲۹-۳-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۴۵ ..... ۲۹
- ۳۶-۴-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۵۵ ..... ۳۶
- ۳۹-۵-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۶۵ ..... ۳۹
- ۴۶-۶-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۷۵ ..... ۴۶
- ۵۶-۷-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۸۵ ..... ۵۶
- ۶۱-۸-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۹۰ ..... ۶۱
- ۶۷-۹-۴- پیش‌بینی سازمان ملل از تغییرات آتی جمعیت ایران ۶۷
- ۷۴-۱۰-۴- پیش‌بینی‌های جمعیتی در برنامه‌های اول تا پنجم توسعه کشور ۷۴

۷۷ فصل پنجم: نتیجه‌گیری

- ۷۷-۱-۵- ارزیابی بر اساس اطلاعات و داده‌های ورودی ۷۷
- ۷۸-۲-۵- ارزیابی بر اساس نتایج عددی ۷۸
- ۸۷-۳-۵- ارزیابی بر اساس فرضیات ۸۷

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۴- گذشته نگری تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۲۶۰ تا ۱۳۹۰ ..... ۲۴
- جدول ۲-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۲۶۳ تا ۱۲۸۷ شمسی ۲۵
- جدول ۳-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران و میزان رشد از سال ۱۰۰۰ تا ۱۳۳۵ ..... ۲۶
- جدول ۴-۴- پیش‌بینی جمعیت کل کشور و شهری کشور در سال ۱۳۸۵ و ۱۴۰۰ ..... ۲۷
- جدول ۵-۴- پیش‌بینی تعداد جمعیت ایران از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۵ ..... ۲۸
- جدول ۶-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۰ ..... ۲۸
- جدول ۷-۴- پیش‌بینی‌های مختلف تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۶۰ ..... ۲۹
- جدول ۸-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۷۱ ..... ۳۰
- جدول ۹-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران، شهری و روستایی از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۰ ..... ۳۱
- جدول ۱۰-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰ ..... ۳۱
- جدول ۱۱-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۷۱ ..... ۳۲
- جدول ۱۲-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۰ تا ۱۴۰۰ ..... ۳۳
- جدول ۱۳-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۰ ..... ۳۴
- جدول ۱۴-۴- پیش‌بینی تعداد جمعیت ایران از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۲ به تفکیک شهری و روستایی ۳۴
- جدول ۱۵-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰ ..... ۳۵
- جدول ۱۶-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۹۱ ..... ۳۵
- جدول ۱۷-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰ ..... ۳۶
- جدول ۱۸-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۰ ..... ۳۷
- جدول ۱۹-۴- پیش‌بینی درصد جمعیت گروه‌های عمده سنی سال ۱۳۷۵ ..... ۳۷
- جدول ۲۰-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران، نقاط شهری و روستایی از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰ ..... ۳۸
- جدول ۲۱-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت و میزان رشد جمعیت ایران از سال ۱۳۲۹ تا ۱۴۰۴ ..... ۳۹
- جدول ۲۲-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۵ ..... ۴۰
- جدول ۲۳-۴- پیش‌بینی میزان رشد طبیعی جمعیت برای افراد دارای سند سجلی از سال ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۵ ..... ۴۱
- جدول ۲۴-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰ ..... ۴۲
- جدول ۲۵-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در سال ۱۳۸۰ ..... ۴۲
- جدول ۲۶-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰ ..... ۴۳
- جدول ۲۷-۴- پیش‌بینی تعداد جمعیت گروه‌های عمده سنی ایران در سال ۱۴۰۰ ..... ۴۴
- جدول ۲۸-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ ..... ۴۵
- جدول ۲۹-۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۰۰۰ تا ۱۳۷۴ ..... ۴۶

- جدول ۴-۳۰- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران توسط بخش جمعیت سازمان ملل از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰..... ۴۸
- جدول ۴-۳۱- مقایسه پیش‌بینی جمعیت ایران توسط سازمان ملل و مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی..... ۴۸
- جدول ۴-۳۲- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت کل ایران از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵..... ۴۹
- جدول ۴-۳۳- پیش‌بینی جمعیت ایران و درصد جمعیت در گروه‌های عمده سنی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۴۲۰..... ۵۰
- جدول ۴-۳۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران و نقاط شهری و روستایی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۴..... ۵۱
- جدول ۴-۳۵- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰..... ۵۲
- جدول ۴-۳۶- پیش‌بینی تعداد جمعیت گروه‌های وسیع سنی برای سال ۱۳۸۵ (فرض عملیاتی)..... ۵۲
- جدول ۴-۳۷- پیش‌بینی‌های تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰..... ۵۳
- جدول ۴-۳۸- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران، نقاط شهری و روستایی کشور از سال ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰..... ۵۳
- جدول ۴-۳۹- پیش‌بینی تعداد جمعیت گروه‌های عمده سنی ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰..... ۵۴
- جدول ۴-۴۰- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰..... ۵۴
- جدول ۴-۴۱- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰..... ۵۵
- جدول ۴-۴۲- پیش‌بینی تعداد جمعیت گروه‌های عمده سنی در سال ۱۳۸۵ (فرض عملیاتی)..... ۵۵
- جدول ۴-۴۳- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰..... ۵۶
- جدول ۴-۴۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۵..... ۵۷
- جدول ۴-۴۵- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۸۷-۱۳۹۰..... ۵۸
- جدول ۴-۴۶- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۲۵..... ۵۹
- جدول ۴-۴۷- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۳۰ توسط سازمان ملل..... ۵۹
- جدول ۴-۴۸- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰..... ۶۰
- جدول ۴-۴۹- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰..... ۶۱
- جدول ۴-۵۰- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۳۰..... ۶۲
- جدول ۴-۵۱- پیش‌بینی توزیع درصدی جمعیت ایران در گروه‌های عمده سنی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۳۰..... ۶۲
- جدول ۴-۵۲- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۲۵..... ۶۳
- جدول ۴-۵۳- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران، نقاط شهری و روستایی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۳۰..... ۶۴
- جدول ۴-۵۴- پیش‌بینی توزیع درصدی جمعیت ایران در گروه‌های عمده سنی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۳۰..... ۶۵
- جدول ۴-۵۵- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰..... ۶۶
- جدول ۴-۵۶- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران توسط سازمان ملل از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰..... ۶۷
- جدول ۴-۵۷- تغییرات سطح باروری و مرگ و میر در سناریو اول..... ۶۷
- جدول ۴-۵۸- تغییرات سطح باروری و مرگ و میر در سناریو دوم..... ۶۸
- جدول ۴-۵۹- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۴ توسط سازمان ملل..... ۶۸
- جدول ۴-۶۰- پیش‌بینی‌ها بر اساس فرضیات باروری، مرگ و مهاجرت بین‌المللی..... ۶۹
- جدول ۴-۶۱- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۵۰..... ۶۹
- جدول ۴-۶۲- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۵۰ سالانه..... ۷۰
- جدول ۴-۶۳- فرض‌های باروری، مرگ و میر و مهاجرت..... ۷۲
- جدول ۴-۶۴- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران از سال ۱۳۸۴ تا ۱۴۲۹ سازمان ملل متحد..... ۷۴
- جدول ۴-۶۵- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در برنامه اول توسعه از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۲..... ۷۴

- جدول ۴-۶۶- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در برنامه دوم توسعه از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷ ..... ۷۵
- جدول ۴-۶۷- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در برنامه سوم توسعه از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ ..... ۷۵
- جدول ۴-۶۸- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت ایران در برنامه چهارم توسعه از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ ..... ۷۵
- جدول ۴-۶۹- پیش‌بینی تعداد کل جمعیت کشور در برنامه پنجم توسعه از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۵ ..... ۷۶
- جدول ۵-۱- پیش‌بینی‌های انجام شده در ایران ۸۰

کلیات

۱-۱- مقدمه

برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی فرآیند منظم، کارآمد و عقلایی نیروها و امکانات جامعه می‌باشد که با یک زمان‌بندی معین و با هدف بهبود وضعیت رفاه و ارتقای سطح زندگی افراد جامعه صورت می‌گیرد. در این راستا، می‌توان گفت که پایه و زیربنای هرگونه برنامه‌ریزی، داشتن آگاهی نسبت به تعداد، رشد، توزیع و ترکیب جمعیت است. از این‌رو، پیش‌بینی و آینده‌نگری جمعیت ابزار قوی و اساسی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی محسوب می‌شود. به بیان دیگر، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آینده در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیازمند آگاهی از تحولات جمعیتی در آینده می‌باشد. زیرا پیش‌بینی نیازمندی‌های اولیه هر جامعه از قبیل غذا، پوشاک، مسکن، بهداشت، آموزش، اشتغال و... بر مبنای آمارهای جمعیتی استوار بوده و از اینجاست که موضوع پیش‌بینی جمعیت و آگاهی از شمار جمعیت و ترکیب سنی و جنسی آن در آینده اهمیت می‌یابد. بنابراین توجه به پیش‌بینی‌های جمعیتی مهم‌ترین رکن در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و توسعه‌ای ایفا می‌کند. به‌کارگیری رویکردی دقیق و درست در پیش‌بینی‌های جمعیتی و تنظیم پیش‌فرض‌های مستدل و کارآمد در ارتباط با روند آتی تحولات مؤلفه‌های پویایی جمعیت، اتکا به نتایج پیش‌بینی‌ها و به تبع آن اعمال اقدامات و سیاست‌های مداخله‌ای را تسهیل می‌نماید. هدف اصلی این پژوهش این است تا با مروری بر پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در خارج و داخل کشور در رابطه با تحولات جمعیت ملی، روش‌ها، فرضیات و سناریوهای پیش‌بینی جمعیت ارائه گردد.

۱-۲- طرح مسئله

آنچه که پویایی جمعیت و ابعاد آن یعنی میزان‌های رشد، ساختار سنی، باروری، مرگ و میر و مهاجرت را در فرایند توسعه پراهمیت ساخته است نقش بلامنازع تحولات جمعیت در تأثیرگذاری بر ابعاد مختلف توسعه نظیر توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، توسعه انسانی و توسعه پایدار است. در مورد رابطه‌ی جمعیت و توسعه باید گفت این رابطه پیچیده تر از آن است که بتوان تعمیمی واضح و قضاوتی مطلق در مورد آن به دست داد. این که رشد جمعیت محرک توسعه است یا مانع توسعه، بستگی به میزان و شتاب رشد جمعیت از یک سو و اوضاع و احوال اقتصادی و اجتماعی جامعه از سوی دیگر، دارد. در هر حال، تا آن جایی که رشد جمعیت مانعی بر توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نباشد این رشد می‌تواند مطلوب تلقی شود.

دستیابی به توسعه پایدار مستلزم به‌کارگیری همه‌جانبه نیروهای محرکه توسعه با تکیه بر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های کارآمد است. پویایی جمعیت و تحولات رشد جمعیت از هر الگویی که برخوردار باشد، با سیاست‌گذاری درست می‌تواند کمکی برای تقویت توسعه باشد. نگاهی اجمالی به مطالعات صورت گرفته در کشور در زمینه‌ی روابط جمعیت و توسعه نشان می‌دهد که مناسبات چند سطحی، تنگاتنگ و پیچیده‌ای بین جمعیت و توسعه برقرار است. در نتیجه، سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌های جمعیتی نمی‌تواند مستقل از برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های توسعه باشد و بالعکس. جمعیت و مؤلفه‌های مختلف آن از جمله «تعداد مطلق جمعیت»، «تراکم جمعیتی»، «رشد جمعیت»، خصوصیات و «کیفیت‌های خاص جمعیت» و شاید مهم‌تر از همه، مؤلفه‌های مربوط به حرکات جمعیتی (یعنی مرگ و میر، باروری و مهاجرت) مناسبات تنگاتنگی با توسعه و ابعاد مختلف آن شامل توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارند. بدنه‌ی دانش و ادبیات پژوهشی موجود درباره‌ی مناسبات جمعیت و توسعه مؤید آن است که تحولات کمی و کیفی جمعیت این استعداد و قابلیت را دارد که روی مؤلفه‌های خاص توسعه تأثیرگذار باشد، در حالی که از آن‌ها تأثیر نیز می‌پذیرد (قاضی طباطبائی، ۱۳۸۸). مطالعه روند گذشته تحولات جمعیت به خصوص مؤلفه‌های جمعیتی و به‌کارگیری آن در آینده‌نگری روند تغییرات جمعیت می‌تواند در برنامه‌ریزی توسعه‌ای مثمر ثمر واقع شود.

ایران در نیم قرن اخیر در بستر گذار جمعیتی تحولات بی‌سابقه‌ای را در حجم و رشد جمعیت تجربه کرده است. تعداد جمعیت که در سال ۱۳۳۵، ۱۹ میلیون نفر بوده حدود چهار برابر افزایش یافته و در سال ۱۳۹۰ از مرز ۷۵ میلیون نفر گذشته است. علی‌رغم این روند کلی، سرعت و شتاب افزایش جمعیت با نوساناتی همراه بوده است. جمعیت کشور که در دهه ۱۳۳۵-۱۳۴۵، با نرخ رشد ۳/۱ درصد افزایش یافته بود، در دهه بعدی (۱۳۴۵-۱۳۵۵) به دلیل اعمال برنامه تنظیم خانواده به ۲/۷ درصد کاهش یافت. اما طی دهه ۱۳۵۵-۱۳۶۵ با توجه به شرایط و بستر اجتماعی و سیاسی بعد از انقلاب، نرخ رشد جمعیت مجدداً افزایش یافت و به بالاترین سطح خود در طول تاریخ تحولات جمعیتی کشور، یعنی حدود ۳۹ درصد، رسید. میزان بالای رشد جمعیت، زنگ خطری برای افزایش شتابان جمعیت کشور و ظهور مسائل «بیش جمعیتی» بود. از این رو، مسئولین و سیاست‌گذاران از سال‌های پایانی دهه ۱۳۶۰ به احیاء سیاست کنترل مولید و اجرای برنامه تنظیم خانواده پرداختند. مهیا بودن بستر و شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه برای اجرای برنامه، زمینه‌ساز کاهش رشد جمعیتی کشور به حدود ۱/۹ درصد طی دهه ۱۳۶۵-۱۳۷۵ و ۱/۶ درصد در دهه

۱۳۷۵-۱۳۸۵ و ۱/۳ درصد در پنج سال اخیر (۱۳۸۵-۱۳۹۰) شد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). همه موارد مذکور به خوبی حاکی از تغییرات گسترده و سریع جمعیتی در کشور ایران است.

رشد جمعیت و تغییرات ساختار جمعیت و پیامدهای آن که بدان اشاره شد، به یکی از موضوعات اصلی مورد مناقشه در عرصه سیاست‌گذاری تبدیل شده و بحث درباره روند تحولات، فرصت‌ها و چالش‌های آن یکی از مباحث مهم و اساسی حال حاضر کشور است. تحولات سریع و پویایی فرایندهای جمعیتی کشور در دهه‌های اخیر، به ویژه کاهش باروری به زیر سطح جانشینی، تعیین و بازنگری راهبردها و سیاست‌های جمعیتی کشور موضوعی است که بیش از پیش توجه برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران و محققان کشور را در حال حاضر به خود معطوف داشته است.

ارائه مطالعات آینده‌نگر جمعیتی نقش کانونی و محوری در پاسخ به دغدغه‌ها مدیریتی حل مناقشات جمعیتی در کشور دارد. مروری ابتدایی در پیش‌بینی‌های جمعیتی در کشور حکایت از تفاوت معنی‌دار نتایج پیش‌بینی‌های انجام شده دارد. تفاوت در تنظیم سناریوهای پیش‌بینی به سبب وجود الگوهای افتراقی قابل توجه در تحلیل روندهای آتی مؤلفه‌های پویایی جمعیت (مرگ و میر، باروری، مهاجرت) مهم‌ترین علت در شکل‌گیری این تفاوت است. به عبارت بهتر، آنچه که اهمیت مسائل روز جمعیتی را در کشور ایران پررنگ‌تر نموده است، ارائه پیش‌بینی‌های جمعیتی با چشم‌اندازهای مختلف است. هدف اصلی این پژوهش در وهله اول مطالعه روش‌های پیش‌بینی، الگوهای تحلیلی از روندهای آتی جمعیت و مفروضات جمعیتی در تنظیم سناریوهای پیش‌بینی جمعیت بوده و در وهله بعد تحلیل و ارزیابی دقت و اعتبار مفروضات پیش‌بینی‌ها و نتایج بدست آمده آن‌ها است. بنابراین، می‌توان این اهداف را در قالب سؤالات پژوهشی زیر مطرح نمود:

- ویژگی‌های پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در ایران چیست؟
- مفروضات پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در رابطه با کشور ایران چیست و متکی بر چه بنیان فکری و تحولات اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی است؟
- محورهای تفاوت‌های پیش‌بینی‌های جمعیتی در رابطه با کشور ایران چیست و از چه اصولی نشأت گرفته است؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش

شاید بتوان گفت که مهم‌ترین ضرورت و اهمیت این پژوهش، ارائه چارچوبی روشن برای تصمیم‌گیری در رابطه با آینده تحولات جمعیتی به منظور اعمال اقدامات مداخله‌ای و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و اجتماعی باشد. در این تحقیق سعی بر این است تا پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در دوره‌های زمانی مختلف هم از منظر مفروضات پیش‌بینی و هم از منظر نتایج آن مورد ارزیابی قرار گیرد. این امر سبب خواهد شد تا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان ذی‌صلاح با برخورداری از یک رویکردی جامع و دقیق از روند تحولات آتی جمعیت، به تنظیم برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی بپردازند. از یک سوی دیگر، این پژوهش می‌تواند در ساماندهی نظام فکری سیاست‌گذاران جمعیتی جهت تغییر در سیاست‌های جمعیتی که در سال‌های اخیر مورد توجه فزاینده جامعه علمی و سیاست‌گذاران قرار گرفته است، کمک شایان توجهی نماید.

جمع‌آوری و سازماندهی پیش‌بینی‌های جمعیتی علاوه بر کمک به انباشت علمی در مطالعات آینده‌نگرانه ساختار جمعیت، می‌تواند از طریق گردآوری پیش‌بینی‌های جمعیتی در یک کل منسجم، در دستیابی به رویکرد واقع‌گرایانه مثمر ثمر واقع گردد.

افزون بر این، انجام این پژوهش می‌تواند با شناسایی خلاءهای علمی و پژوهشی در رابطه با پیش‌بینی‌های جمعیت کشور، زمینه را برای طرح موضوعات و مسائل جدید آینده‌نگرانه جمعیتی چه از منظر روش‌شناختی و چه از منظر تحلیلی- تبیینی برای مطالعات آتی فراهم سازد.

۱-۴- اهداف تفصیلی طرح

این تحقیق به دنبال اهداف زیر:

- مطالعه پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در رابطه با کشور ایران
- شناخت مفروضات مؤلفه‌های پیش‌بینی جمعیتی انجام شده در رابطه با کشور ایران
- بررسی تطبیقی نتایج پیش‌بینی‌های جمعیتی انجام شده در رابطه با کشور ایران
- ارائه تصویری جامع از رویکردهای جمعیتی به تحولات آتی انجام شده در رابطه با کشور ایران

۱-۵- روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش مبتنی بر مرور نظام‌مند تحقیقات انجام شده در رابطه با پیش‌بینی جمعیتی است. در این پژوهش در فاز اول ادبیات پژوهشی با هدف تنظیم طرح مسئله و بیان ضرورت و اهمیت موضوع و سازمان‌بندی ارکان تحقیق مورد کنکاش قرار می‌گیرد. در فاز دوم نیز ادبیات نظری مرتبط با پیش‌بینی جمعیت با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای ارائه می‌گردد. در فاز سوم، تحقیقاتی که مرتبط با پیش‌بینی‌های جمعیتی است گردآوری و مؤلفه‌های مرور نظام‌مند اعم از چشم‌انداز پیش‌بینی، مفروضات پیش‌بینی و نتایج به دست آمده طبقه‌بندی می‌گردد. در نهایت، اعتبار و دقت پیش‌بینی‌های انجام شده مورد ارزیابی قرار گرفته و نتایج نهایی ارائه می‌گردد.